

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА БІЛАША

EDUCATIONAL POTENTIAL OF OLEXANDER BILASH'S VOCAL AND CHORAL CREATIVITY

Розглянуто значення вокально-хорової творчості Олександра Білаша. Наголошується, що стиль композитора сформувався під впливом народнопісенного матеріалу. Подальша вітчизняна композиторська практика багато в чому спиралась на принципи, наявні у хоровому мисленні О. Білаша. Творче надбання композитора має великий виховний потенціал, адже сприяє розвитку духовності українського народу. Природа таланту О. Білаша проявилась у тому, що більшість жанрів, у яких працював композитор, були пов'язані з вокальним началом. Визначено, що основною рисою творчості композитора став інтерес до народної пісні та фольклору. Вихідними принципами індивідуального стилю композитора є мелодизм, що притаманний усім його опусам. Вокальні твори Білаша включають вокалізи, романси та вокальні цикли для камерних складів. Твори для хору представлені низкою мініатюр та масштабними жанрами – операми, кантатами та ораторіями.

Для хорових творів композитора притаманне використання принципів взаємодії між голосами та типів голосоведіння, що притаманні фольклору. Нерідко застосовується рух паралельними терціями у хоровій партитурі, що зустрічається у народному багатоголосі. Автор звертається до чергування соліста та хору, яке генетично сходить до народних пісень. У разі застосування куплетної форми кожен куплет набуває іншого аранжування. Композитор приділяє велику увагу вербальному тексту, де кожен елемент музичного розвитку зумовлюється специфікою розгортання сюжету. Хорова творчість Олександра Білаша є невіддільною частиною репертуару багатьох вокальних колективів, причому її високий художній рівень, примат мелодичного начала та зв'язок з фольклором зробили його по-справжньому народним композитором, чії твори знали та співали не лише професіонали, а й аматори. Чимале значення його вокально-хорова спадщина мала для виховання молоді. Зв'язок з народнопісенною традицією, інтонаційна виразність та взаємодія музичного та поетичного текстів зробили твори композитора не лише окрасою української вокально-хорової спадщини, а й інструментом розвитку духовності та любові до національного фольклору.

Ключові слова: О. Білаш, композитор, хор, вокал, виховання, фольклор, пісня.

The significance of the vocal and choral work of Oleksandr Bilash is considered. It is noted that the composer's style was formed under the influence of folk songs. Further domestic compositional practice was largely based on the principles present in the choral thinking of O. Bilash. The creative heritage of the composer has great educational potential, because it contributes to the development of the spirituality of the Ukrainian people. The nature of O. Bilash's talent was manifested in the fact that most of the genres in which the composer worked were connected with the vocal beginning. It is determined that the main feature of the composer's work was the interest in folk songs and folklore. The basic principles of the composer's individual style are the melody that is inherent in all his opuses. Bilash's vocal works include vocalises, romances and vocal cycles for chamber ensembles. Works for choir are represented by a number of miniatures and large-scale genres – operas, cantatas and oratorios. The choral works of the composer are characterized by the use of the principles of interaction between voices and the types of voting that are inherent in folklore. The movement of parallel thirds is often used in the choral score, which is found in folk polyphony. The author refers to the alternation of soloist and choir, which genetically goes back to folk songs. When using the verse form, each verse acquired a different arrangement. The composer pays great attention to the verbal text, where each element of musical development is determined by the specifics of the plot. Oleksandr Bilash's choral work is an integral part of the repertoire of many vocal groups, and its high artistic level, primacy of melodic origins and connection with folklore made him a truly folk composer, whose works were known and sung not only by professionals but also by amateurs. His vocal and choral heritage was of great importance for the education of young people. The connection with the folk song tradition, intonation expressiveness and interaction of musical and poetic texts made the composer's works not only a decoration of the Ukrainian vocal and choral heritage, but also a tool for the development of spirituality and love for national folklore.

Key words: O. Bilash, composer, choir, vocals, education, folklore, song.

УДК 785.7:784.5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.7>

Перцова Н.О.,

заслужений працівник культури України, доцент кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

Скопцова О.М.,

канд. мистецтвознавства, доцент кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

Постановка проблеми в загальному вигляді. Творчість Олександра Білаша є надбанням українського народу. Стиль композитора, що сформувався під впливом народнопісенного матеріалу, мав значний потенціал для формування вітчизняної композиторської практики. Також його творче надбання мало великий виховний потенціал, адже сприяло розвитку духовності українського народу. Варто розглянути ті принципи, що визначали специфіку творчого

підходу композитора, та виокремити їх вплив на культурний простір сучасності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Певні аспекти творчого підходу О. Білаша представлені в розробках Олеси Білаш [1]. Особливості життєвого шляху композитора викладено в публікаціях Л. Любарської [3], А. Мухи [4] та І. Сікорської [5]. Питання хорового виховання в контексті розвитку музичної освіти в Україні розкривається в статті О. Кузнецової [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Творчість Олександра Білаша неодноразово ставала предметом розвідок, в яких констатувались факти його біографії, натомість малодослідженим є виховний потенціал його вокально-хорового мистецтва в контексті музично-педагогічної думки.

Мета статті полягає у розкритті виховного потенціалу вокально-хорової творчості провідного українського композитора Олександра Білаша та окресленні характерних ознак його індивідуального стилю.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Традиції музичного виховання реалізуються через виконавську діяльність, яка пов'язана з розвитком сольного та ансамблевого (хорового) співу. Цей процес пов'язаний з культивуванням у молодого покоління «любви до українського національного мистецтва на основі хорового виконання; забезпеченні музично-освітнього та особистісного розвитку дитини засобами співацької діяльності; реалізації творчого потенціалу кожного учасника хору у процесі сценічно-концертного хорового музичування» [2, с. 261]. Велику роль відіграє саме музичний репертуар, адже естетичні переживання викликають насамперед ті твори, що поєднують у собі високу художню цінність, інтонаційну виразність та вокальну зручність. Повною мірою ці риси притаманні вокально-хоровим творам О. Білаша.

Олександр Білаш – провідний композитор, педагог, поет та громадський діяч, чий внесок у розвиток культури українського народу неможливо переоцінити. Чималу роль у формуванні його музичного тезаурусу мали роки дитинства, які були сповнені музикою – мати добре співала, а батько грав на гітарі та балалайці. Любов до народної пісні та фольклору стали згодом вихідними принципами індивідуального стилю композитора. Значну роль у становленні творчого методу Олександра Івановича Білаша (1931–2003) мало його навчання у братів Георгія і Платона Майбороди у Київській музичній вечірній школі, що стало першим кроком на шляху формування власної композиторської ідентичності. Після цього було навчання у Житомирському музичному училищі ім. В.С. Косенка та Київській консерваторії. Після завершення навчання Білаш зосередився на викладанні у Київському педагогічному інституті ім. М. Горького (нині – Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова) та композиторській справі.

Процес формування музичних творів у композитора був тісно пов'язаний із вербальним текстом. О. Білаш зазначав, що він мав надихнутись якимсь поетичним текстом, а вже з нього народжувалась мелодія, яка точно відтворювала віршовані рядки у музичній формі. Причому не було точного алгоритму написання, адже створення композицій

могло відбуватись і як дуже швидко, під впливом натхнення, так і тривати досить довгий час. Важливе значення мала імпровізація. «Зазвичай композитор “шукав” свої мелодії за роялем: він дуже любив імпровізувати. Але в останні роки, коли надовго “застрягав” у лікарні, пісні народжувалися “внутрішнім слухом”» [5].

Білаш є композитором, який повною мірою може бути названим провідним мелодистом. Його пісня «Два кольори», написана на слова Д. Павличка, стала справжнім хітом ще за життя композитора та продовжує виконуватись виконавцями, перевтілюючись у різні напрями естрадної та академічної музики. Чимало людей, слухаючи його пісню, були переконані, що це фольклорний, а не авторський твір. У всіх вона була на слуху та добре знана. В ній було закарбовано глибоку символіку, що відображала дуалізм людського життя.

Природа таланту О. Білаша проявилась у тому, що більшість жанрів, у яких працював композитор, були пов'язані з вокальним началом. Видатний композитор А. Штогаренко колись відзначив, що Олександр Білаш має розширювати коло тих жанрів, у яких він працює, не обмежуючись лише вокальними мініатюрами. «Але композитор повинен працювати в різних жанрах. Нехай пробує писати великі симфонічні полотна, інструментальну музику, опери, романси...» [1, с. 6]. І дійсно, згодом у творчості Білаша починає виникати масив творів різноманітної жанрової природи, хоча мелодизм залишався притаманним усім його опусам. Ця риса прослідковується, якщо згадати творчий спадок митця. Серед його чисельних творів лише три мають суто інструментальний характер – це «Скерцо», «Весняна сюїта», балетна сюїта «Буратіно» та поема «Павло Корчагін». Інші ж опуси пов'язані з вокальними виконавством. Це вокалізи, романси та вокальні цикли для камерних складів; твори для великих хорових складів – ораторія «Вишневий вітер», кантати – «Голод-33», «Надвечірні дзвони», «Поклони».

Композитор не дуже любляв, коли його називали піснетворцем. Це, на його думку, не давало можливості охарактеризувати усі грані його творчості. «Він хотів довести собі та людям, що пісня, як популярний жанр, нехай буде, але ж цікаво випробувати себе й в інших жанрах. І він писав. Писав симфонічні полотна, опери, оперети, моноопери, кантати, ораторії, фортепіанні концерти, хори, балади, романси, музику до театральних вистав і багатьох кінофільмів. Ну, і, звичайно ж, писав усе нові й нові пісні, які приносили популярність і визнання слухачів» [1, с. 6].

Велику увагу композитор приділяв сценічним жанрам, адже він є автором ряду оперних творів (опери «Гайдамаки», моноопера «Балада війни» та «Сповідь білого тюльпана», «Прапорonosці»), оперет («Легенда про Київ», «Дзвони Росії»,

«Чиста криниця»), дитячої опери-балету, а згодом й мюзиклу «Пригоди Буратіно» та чисельної музики до кінострічок. Тобто провідною рисою є увага до мелосу, що становить базисну основу індивідуального стилю Олександра Білаша. Специфіка авторського підходу Білаша полягала у тому, що композитор дуже тонко відчував зв'язок літературного тексту з музикою. Тому кожен елемент вербального тексту розкривався ним надзвичайно яскраво. Окрім композиторської справи, творчість Олександра Білаша реалізовувалась у й поетичному руслі, він видав за життя 10 збірок поезії. «Творчість Білаша сприяла загальному піднесенню (60-і рр.) української, передусім ліричної пісні, що базувалася на глибинних народних традиціях. Найкращі з пісень Білаша позначені щирою ліричною задушевністю, емоційною безпосередністю, яскраво самобутньою мелодикою, тонким відчуттям поетичного слова (видав 10 збірок власних віршів, зокрема: «Мелодія», 1977; «Шураць», 1991; «Помилуй і прости», 1994; «Мамине крило», 1999; усі – Київ)» [4]. Мелодійний талант композитора сприяв тому, що його твори мали велике поширення – їх співали професійні співаки та аматорські колективи, на офіційних концертах та у домашньому колі.

Великий вплив на розвиток хорового мистецтва мав його творчий доробок, призначений для різних вокальних складів. Зокрема, у ранній період своєї творчості він пише такі хори: «Сину, вже качки летять», «Білі лебеді», «Лелеченьки», «Долиною туман тече», «Спи, маля». Натомість кантатний жанр він опрацьовує вже у зрілому віці, пишучи свої кантати у 90-ті роки ХХ століття. Також хорові епізоди наявні в ораторіях та операх. Хорові опуси, нарівні з пісенним жанром, мали чимале значення для розвитку творчого потенціалу молодого покоління. Про це зазначається у праці О. Кузнєцової. «Традиційно хорова діяльність була в Україні найбільш доступним, емоційним видом дитячої творчості, яка здійснювала величезний вплив на духовний світ дитини, породжувала глибокі особистісні переживання, надавала дітям можливість для самовиявлення і самоствердження, розширювала досвід естетичних і життєвих відносин, допомагала здійснювати перехід до глибшого пізнання музичного мистецтва» [2, с. 257]. Хорове мистецтво О. Білаша, яке постійно включалось до репертуару як дорослих, так і дитячих хорових колективів, трансформувалось упродовж творчого життя.

Які ж риси притаманні його ранній хоровій творчості? У хорі «Сину качки летять», написаному на слова Михайла Ткача, наявна куплетна форма. У версії, записаній за участі композитора, твір виконується хором у супроводі фортепіано, баяну та домри. Тональність а-молл та загальна логіка розгортання твору є такою, що пов'язана з

академічною музичною практикою, проте в інтонаційному плані наявно чимало елементів, що споріднюють твір з фольклорними джерелами. Саме для народних пісень нерідко притаманна перемінність метричної організації. В цьому творі постійно чергуються розміри 4/4 та 3/4. Цей принцип коливання між чотиридольним та тридольним метром сприяє поєднанню вокальних та танцювальних жанрових начал. Превалює спокійний ліричний настрій, пісня йде у помірному темпі. Особливості її побудови пов'язані з тим, що у пісні відтворюється принцип народного голосоведіння. Основна мелодична лінія побудована на поєднанні поступеневого гамоподібного руху та стрибків на невеликі інтервали – кварту та терцію. Друга частина заспіву починається як повторення першої фрази, проте відбувається поступове розширення діапазону, що використовується в мелодичній лінії, музичний матеріал починає розвиватись. Кульмінаційним розділом постають останні дві строки, які виконують функцію приспіву.

Загалом у пісні відтворюється принцип взаємодії соло та гуртового співу, який нерідко використовується у народних піснях. Кожен з чотирьох куплетів пісні набуває дещо іншого аранжування. Перший куплет починається у соло баритона, який виконує заспів у супроводі інструментальної групи. Друга ж частина пісні виконується жіночим хором (наявні три основні партії), який відповідає солісту. Семантика вибору голосів зумовлена вербальним текстом твору. Це діалог головного героя та його матері. Другий куплет на початку побудований за схожим принципом – заспів йде у соліста у супроводі інструментів, проте у другій частині соло баритона не зникає, а доповнюється жіночими голосами, які вокалізують без слів, створюючи своєрідну гармонічну підтримку солісту. Третій куплет виконується винятково жіночим хоровим складом у супроводі інструментів, адже тут відсутня діалогічність і йде оповідання матері. У четвертому куплеті спочатку лунає жіночий хор у заспіві, соліст вступає у приспіві, тоді як у хоровій партії, подібно до другого куплету, лишається лише вокаліз.

Наявний принцип ґрунтового осмислення вербального тексту, де вибір та склад голосів зумовлюється специфікою розвитку сюжету. Взаємодія голосів у хоровому викладі демонструє використання руху паралельними терціями, що притаманне для народного багатоголосся та застосування органного пункту у нижньому голосі. Драматургія творів надає можливість пересвідчитися у яскравій зримості образів композитора, який кожному пісню чи хоровий твір мислить як цілу п'єсу. «Діапазон музичних пошуків композитора широкий, різножанровий, і загалом можна визначити основу творчого методу О. Білаша: синтез музики і слова, музики і сценічної драми, музики

та кіно» [3, с. 147]. Хоровий твір «Лелеченьки» на слова Д. Павличка також демонструє значні зв'язки з народнопісними жанрами. Це проявляється на рівні форми, типових гармонічних зворотів, типів голосоведіння. Так, у творі використовується куплетна форма зі вступом. Тональність d-moll, розмір 4/4, темп помірний.

У принципово іншому ключі постає ораторія «Вишневий вітер», яка була присвячена Тарасу Григоровичу Шевченку. Ораторія написана на слова поеми І. Драча «Смерть Шевченка». Поетичний твір Драча вражає своєю масштабністю, що стає ознакою і музичного твору. Ораторія складається із семи частин, які виконуються читцем, трьома солістами, хором та великим симфонічним оркестром. Цей твір, що вшанував творчість великого Кобзаря, також часто виконується сучасними колективами, адже поєднання ліризму та філософської заглибленості творчого задуму композитора, мелосу фольклорного типу та сучасних композиційних прийомів музичного розвитку, втілені у ньому, якнайкраще передали сутнісні ознаки методу О. Білаша. «Музика О. Білаша – не тільки вдале образно-поетичне «влучення» в архетипічність формули народнопісного жанру, а й творення нового міфу – про внутрішній світ самозаглибленого киянина, про музику як ідеальний простір мрії, почуттів і невідлених бажань» [3, с. 148–149].

Висновки. Розуміння специфіки сучасної хорової культури можливе лише за умови досягнення тієї мистецької практики, що їй передувала. Хорова творчість Олександра Білаша є невіддільною частиною репертуару багатьох вокальних колективів, причому її високий художній рівень, примат мело-

дичного начала та зв'язок з фольклором зробили його по-справжньому народним композитором, чії твори знали та співали не лише професіонали, а й аматори. Чимале значення його вокально-хорова спадщина мала для виховання молоді. Зв'язок з народнопісною традицією, інтонаційна виразність та взаємодія музичного та поетичного текстів зробили твори композитора не лише окрасою української вокально-хорової спадщини, а й інструментом розвитку духовності та любові до національного фольклору.

Подальші перспективи полягають у дослідженні особливостей розвитку хорового мистецтва України крізь призму індивідуального стилю провідних композиторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білаш О. Два кольори... *Музика*, 2011. № 4–6. С. 4–9.
2. Кузнєцова О. Хорове виховання в контексті розвитку музичної освіти в Україні. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2015. № 12. С. 256–162.
3. Любарська Л.В. Творець незабутніх шедеврів (до 85-річчя від дня народження українського композитора О.І. Білаша). *Архіви України: науково-практичний журнал*. Київ, 2016. № 1 (300). С. 146–156.
4. Муха А.І. Білаш Олександр Іванович. Енциклопедія Сучасної України : електронна версія / гол. редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=39952 (дата звернення: 10.02.2021).
5. Сикорская И. Певец двух муз. URL: https://zn.ua/SOCIUM/pevets_dvuh_muz.html (дата звернення: 11.02.2021).